

**ОПИС СКЛАДОВИХ ТЕРИТОРІЙ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ
ПРОПОНОВАНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка

Програма формування екологічної мережі Чернігівської області розроблена в контексті вимог та на виконання Закону України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» та Закону України «Про екологічну мережу України». Важливе значення в її реалізації має створення на основі територій з природним станом ландшафту та інших природних комплексів єдиної системи, яка сприятиме зменшенню, запобіганню та ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності людей на навколишнє природне середовище, збереженню природних ресурсів, генетичного фонду живої природи.

Ключові слова: екологічна мережа, збереження природних ресурсів, біорізноманіття.

Yu. A. Karpenko

Chernigiv State Pedagogical University after T. G. Shevchenko

**THE DESCRIPTION OF MAKING TERRITORIES OF STRUCTURAL ELEMENTS OF THE
OFFERED REGIONAL ECONET FOR CHERNIHIV REGION**

The program of formation of EcoNet for Chernihiv region is developed according to demands and pursuant to the Law of Ukraine «On National Programme of Formation of the National Ecological Network of Ukraine for years 2000-2015» and Law of Ukraine «On Ecological Network of Ukraine». The big importance in it's implementation has established on the basis of territories with natural state of landscape and other natural complexes, which are subjects of special protection, the united/joint system, which assist the decrees, prevention and liquidation of agricultural impact and other activity of mankind on environment, conservation of natural resources, genetic fund live nature.

Keywords: Ecological Network, conservation of natural resources, biodiversity.

Чернігівська область займає площу 31,9 тис. км² (5,3 % території держави). Вона розташована на півночі України, у поліській та лісостеповій зонах переважно Придніпровської низовини. Водну сітку області складають 1570 річок різної довжини, у цілому ж її загальна річкова мережа становить 8336 км. Загальна площа області, вкрита лісом, становить 655 тис. га (20,5 % від площі області). Рослинний світ нараховує понад 1000 видів судинних рослин (18,5 % від загальноукраїнського). Тваринний світ становить більше 40 % від загальноукраїнського: риб – 50 видів, земноводних – 11, плазунів – 7, птахів – 286, ссавців – 48 видів. Природно-заповідний фонд нараховує 649 об'єктів загальною площею 234979,5 га, з них 22 об'єкти – загальнодержавного значення загальною площею 9876 га (Природно-заповідний ..., 2002). Стан довкілля в області оцінюється неоднозначно. Так, її просторові переваги і перспективність розвитку природних комплексів, здатність до самоочищення і відновлення змінених територій поєднується із значним антропогенним тиском на нього.

Програма формування екологічної мережі в Чернігівській області (Дадашева, Карпенко, 2004) була розроблена в контексті вимог та на виконання Закону України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» (1989) та Закону України «Про екологічну мережу України» (1989).

Важливе значення в її реалізації має створення на основі територій з природним станом ландшафтів та інших природних комплексів, які підлягають особливій охороні, єдиної системи, яка сприятиме зменшенню, запобіганню та ліквідації

негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереженню природних ресурсів, генетичного фонду живої природи. Формування екомережі Чернігівської області передбачає зміни в структурі земельного фонду області шляхом віднесення (на основі аналізу й обґрунтування екологічної безпеки та економічної доцільності нерентабельних сільськогосподарських земель) частини земель господарського використання до категорій, що підлягають особливій охороні з відтворенням у перспективі притаманного їм біологічного і ландшафтного різноманіття.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Екомережа – це єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля. Структурні елементи екомережі – це ключові, сполучні, буферні і відновлювальні території. Ключові території сприяють збереженню найбільш цінних і типових для даного регіону компонентів ландшафтного і біологічного різноманіття (Закон України «Про екологічну мережу», 1989). Сполучні території (екокоридори) поєднують між собою описані вище ключові території, забезпечуючи обмін генетичного матеріалу. Буферні зони (буферні території) забезпечують захист ключових та сполучних територій від зовнішніх впливів та антропогенної деградації.

У складі пропонованої регіональної екомережі Чернігівської області виділяються такі основні елементи: п'ять ключових територій (з них 4 – національного значення, 1 – місцевого значення), п'ять сполучних територій (з них 2 – пан'європейського значення, 3 – регіонального значення), 1 – відновлювальна територія національного значення («Замглай»). Вони мають буферні зони, які є перехідними між природними територіями і територіями господарського використання. Ключові та сполучні території регіональної екомережі Чернігівської області виділені на основі прийнятих критеріїв вибору (Прядко, 2004).

Складовими основних елементів екологічної мережі Чернігівської області є: об'єкти природно-заповідного фонду регіону; водні об'єкти, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони, насамперед водоохоронна зона Десни, прибережні захисні смуги; ліси першої групи (особливо на півночі та півдні області); ліси другої групи; рекреаційні території; інші природні території (сіножаті, луки, пасовища); земельні ділянки, на яких зростають рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України; земельні ділянки, які є місцем існування або зростання видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України; радіоактивно забруднені землі як природні регіони з окремим статусом (Закон України «Про екологічну мережу», 1989).

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Наведемо нижче опис структурних елементів пропонованої регіональної екомережі Чернігівської області.

Сновська ключова територія (40249 га) в своїй основі буде мати запроєктований Сновський природний заповідник (8 тис. га), який включатиме систему існуючих територій природно-заповідного фонду (ПЗФ) (27 об'єктів ПЗФ загальною площею більше 2000 га), ряд новостворених територій ПЗФ, збережені ділянки заплави р. Снов та частину прилеглих територій. Ця територія представляє типовий бореальний комплекс Українського Полісся з переважанням середньовікових соснових лісів з домінуванням зелених і сфагнових мохів, осокових і осоково-сфагнових болот (Природно-заповідний ..., 2002).

У складі Сновської ключової території – болотні масиви в заплаві р. Снов та лісові масиви соснового та сосново-дубового лісу, що мають значення як осередки біорізноманіття, а також гідрологічне, ґрунтозахисне, оздоровче значення. Дану територію репрезентує досить різноманітна фауна та флора, що представлена багатьма видами, серед яких значна кількість занесених до Червоної книги України і регіонально рідкісних (у цілому понад 30 видів судинних рослин).

У цілому територія являє собою досить збережені природні комплекси Лівобережного Полісся, є цінною і репрезентативною з наукової, господарської та рекреаційної точки зору.

Дніпровська ключова природна територія (30441 га) – це прилегла до Дніпра територія з чисельними протоками і озерами, мальовничими ландшафтами, що має достатньо збережених у природному стані лісових масивів, найціннішими з яких є лісові ценози тераси Дніпра. На придніпровській частині рослинний світ представлений комплексом заплавної рослинності (лучної, болотної, водної), ділянок лісів на борівій дніпровській терасі, окремими ділянками листяних лісів. На ній поширені різноманітні річково-долинні, заплавні, терасові, схиліві та межирічні привододільні природні території, збережені в різних станах. Так, це наближені до первісних лісів і досить змінені меліоративними каналами луки і болота. На цій території знаходиться єдине місцезростання в Чернігівській області зозулиних черевичок справжніх (Природно-заповідний ..., 2002). Тут планується створення Дніпровського природного національного парку, до складу якого ввійдуть 18 існуючих територій ПЗФ загальною площею понад 2 тис. га та ряд новостворених територій. Ця ключова територія, як і Дніпровська сполучна територія, мають виключне значення як складові Поліського міграційного шляху перелітних птахів. Дана територія також має значне історичне значення як осередок поселень давньої людини на Дніпрі епохи палеоліту, неоліту та формування давньоруської держави – Київської Русі.

Ічнянська ключова територія (64265 га) являє собою ділянку залісної рівнини півночі Лісостепу у верхів'ї р. Удай. Лісистість цієї території складає понад 40%. Специфічними для півдня Чернігівської області є ділянки липово-грабово-дубових лісів, особливу цінність мають дубово-грабові ліси. На цій території знаходиться Ічнянський національний природний парк (9,6 тис. га) та ряд існуючих територій ПЗФ (11 об'єктів загальною площею 2 тис. га), які входять до його складу (Природно-заповідний ..., 2002). Цінність цієї території пов'язана з значним відсотком її лісистості при порівнянні його з лісостеповими районами області в цілому. На цій території виявлено близько 600 видів рослин, з них майже 20 видів – червонокнижних регіонально рідкісних, фауна – понад 250 видів хребетних. Ця ключова територія може забезпечувати зв'язок між Деснянською сполучною територією та ключовими територіями Слобожанщини.

Знаходження на цій території дендропарку «Гростянець» сприятиме її певній рекреаційній цінності та можливості інтродукції нових видів та введення в культуру видів природної флори регіону. Ічнянська ключова територія – це фактично своєрідний ландшафт високої естетичної та історико-культурної цінності, але внаслідок значного антропогенного впливу та невеликої площі потребує певних напрямків ренатуралізації (Розбудова ..., 1999).

Мезинська ключова територія (33950,0 га) буде мати запроєктований Мезинський національний природний парк (31,2 тис. га), який включатиме систему існуючих територій ПЗФ (9 об'єктів загальною площею понад 2,5 тис. га), ряд новостворених територій ПЗФ, збережені ділянки заплави Десни та частину Деснянської вододільної рівнини. Ця територія включатиме різні типи природних комплексів, зокрема ділянки з дубовими, липово-дубовими і кленово-дубовими лісами, заплавами луками та прибережно-водною рослинністю, які досить добре збереглися в долині р. Десни.

Ця територія – цінна в екологічному, науково-пізнавальному, культурному та історичному відношеннях природна територія, велика різноманітність рослинного і тваринного світу з наявністю рідкісних видів (у тому числі понад 25 видів судинних рослин загальнодержавного та регіонального рівня охорони) у поєднанні з мальовничим ландшафтом, археологічними (Мезинська стоянка давньої людини) і історичними пам'ятками.

Міжрічинська ключова територія (87672,9 га) характеризується як район соснових лісів, зеленомохових та лишайникових, менш поширеними є дубово-соснові, дубові, грабово-дубові ліси та вільшняки на дніпровській і деснянській терасах. Комплекс евтрофних чагарникових та осокових боліт та справжніх лук

представлений у заплаві Десни та на межиріччі Дніпра – Десни. Характерними для регіону є водна і прибережно-водна рослинність, незначні площі на піщаних підвищеннях прируслових ділянок займає псамофітна рослинність. На цій території розташована значна раритетна компонента флори, тут зростає понад 40 видів судинних червонокнижного та регіонально рідкісного рівня охорони, зустрічається близько 10 синтаксонів, що занесені до Зеленої книги України (Зеленая книга ..., 1987).

У цілому ця територія є досить збереженим природним ландшафтом на рівнинній частині України із значним біологічним різноманіттям. Київське водосховище та прилеглі до нього лісові території мають значну цінність для збереження і відновлення флори і фауни цього регіону.

Цінність даної території полягає у наявності значного біорізноманіття, зокрема фіто- і ценорізноманіття (у тому числі раритетного), значної представленості видів з Червоної книги України, великої концентрації збереженості ландшафтів, у значній ролі у підтриманні гідрологічного режиму прилеглих територій та місць гніздування багатьох представників орнітофауни.

Серед сполучних територій слід відмітити такі як Дніпровсько-Сновсько-Сіверська, Деснянська, Остерсько-Ічнянсько-Роменська, Дніпровська, Сновсько-Удайська.

Дніпровсько-Сновсько-Сіверська сполучна територія (225160 га) охоплює північну частину області (Ріпкинський, Городнянський, Щорський, Корюківський, Семенівський, Новгород-Сіверський райони). В її складі досить збережені поліські ділянки соснових лісів (I–II групи) на борових терасах Дніпра, Снову, Десни, місцями дубово-соснових, дубових, менше – ділянки з участю липи, клена. Значна заболоченість даної території є репрезентативною щодо Лівобережного Полісся в цілому і характеризується переважанням евтрофних трав'яних і осокових болот, місцями є окремі ділянки мезотрофних і оліготрофних болот з ядром північних бореальних видів.

До складу цієї сполучної території входять окремі площі запроектованого Сновського природного заповідника, Дніпровського, Мезинського національних природних парків, ряд заказників загальнодержавного і місцевого значення, заповідних урочищ і пам'яток природи (понад 30 об'єктів загальною площею 4 тис. га) (Природно-заповідний ..., 2002). Вона відіграє ключову роль у підтриманні життєдіяльності міграційних потоків птахів у міграційних шляхах схід – захід, північний схід – південний захід.

Дніпровсько-Сновсько-Сіверська сполучна територія має вихід на Дніпровсько-Союзське природне ядро (яке має транскордонний характер і розміщується на місці злиття Дніпра і Союзу) (Карпенко, 2003; Шеляг-Сосонко и др., 2004). Воно характеризується значним флористичним різноманіттям і збереженістю заплавної ландшафтної різноманітної присновської та придеснянської природи.

Деснянська сполучна територія (278781 га), що об'єднує північний схід області з південним заходом, проходить долиною р. Десни. Вона характеризується великою різноманітністю заплавної та долинних комплексів середньої течії Десни, але має фрагментарний характер рослинного покриву та частково антропогенно перетворені ландшафти.

У цілому (у межах України та Росії) Деснянську сполучну територію можна розглядати як частину екокоридору національного значення, навіть пан'-європейського, за умов її кількох складових – екокоридорів регіонального рівня, які будуть розміщуватися відповідно в Чернігівській, Сумській областях України і Брянській та інших областях Російської Федерації (Карпенко, 2003).

На цій території (у межах Чернігівської області) є велика кількість існуючих територій ПЗФ, це переважно гідрологічні, ландшафтні та ботанічні заказники, в основному місцевого рівня. Водоохоронна смуга р. Десни, маючи відповідні обмеження та лімітування, відіграє також досить стабілізуючу роль у підтриманні в існуючому стані та відновленні частини території при відповідному дотриманні її

охоронних зобов'язань. Деснянська сполучна територія може також розглядатися як транзитна територія з подальшим переходом у Дніпровську сполучну територію.

Гідроecологічне і гідрологічне значення цієї сполучної території полягає в тому, що Десна є незарегульованою і найбільшою лівою притокою Дніпра (довжина – понад 1120 км, площа басейну – майже 89 тис. км²). На більшій частині своєї течії вона має широку заплаву та долину, ширина її русла складає близько 100 м, а нижче Чернігова – місцями до 150 м. Слід відзначити характерну для Десни рису – високий рівень весняної повені, яка сприяє щорічному затопленню майже всієї заплави річки і формуванню значного біорізноманіття на цій території. Так, для Десни слід відзначити наявність 400 таксонів водоростей (переважно зелених), понад 100 видів зоопланктону, 400 видів зообентосу, понад 30 видів риб (Шеляг-Сосонко и др., 2004). У басейні Десни знаходиться майже 300 заплавлених озер загальною площею понад 10 тис. га (найбільше з них озеро «Хотинь»), які також відіграють значну роль у збереженні біорізноманіття гідробіонтів і представників інших фауністичних комплексів та гідрофільних фітоценозів.

Також слід відзначити, що характерними рисами цієї сполучної території є наявність натуральних ландшафтів місць знаходжень популяцій окремих раритетних видів флори і фауни, територій для відновлення і ренатуралізації, а це в цілому може забезпечити майже суцільний заплавлений, лучний та річково-долинний деснянський коридор майже по всій території Чернігівської області від її північних до західних регіонів.

Остерсько-Ічнянсько-Роменська сполучна територія (84218 га) являє собою поєднання трьох субтериторій, які займають центральну, частково південно-східну частину області: заплаву р. Остер, частково територію Ічнянського національного парку та заплаву р. Ромен. Вона є з'єднуючою центральною, найбільш господарсько освоєні регіони області і характеризується певною фрагментарністю, мозаїчністю і тільки частковою збереженістю переважно лісових, заплавлених, місцями болотних та прибережно-водних територій (як територій вторинного заболочування). Цінність цієї території полягає в тому, що вона проходить майже по кордону між поліською частиною області та лісостеповою і виступає своєрідним екотоном для видів, характерних для цих природних регіонів. Вона може виступати як модельна територія, на якій можливо створення локальних (місцевих) ключових територій та територій відновлення ландшафтів.

На цій території знаходиться певна кількість гідрологічних, ботанічних заказників, пам'яток природи, переважно місцевого статусу, але серед них є території екологічні стійкі (території площею понад 100 га). Серед них – ряд об'єктів значної площі, які мають стабілізуючу та регулюючу роль у регіоні. Це території ПЗФ площею понад 500 га: «Кобижчанська дача» (1184 га), «Кобижчанська дача-2» (610 га), Дорогинський гідрологічний заказник загальнодержавного значення (1880 га), «Туркенівка» (550 га), «Українсько-березовицький» (560 га) (Природно-заповідний ..., 2002).

Ця сполучна територія буде виконувати значну роль у відновленні трансформованих меліоративними роботами територій, підтриманні гідрологічного і природного режимів ландшафтів центральної частини області, яка є досить трансформованою та освоєною. Також доцільним є на цій території створення ділянок ренатуралізації ландшафтів, особливо в місцевостях неугідь проводити заліснення, залуження та відтворення вторинних ландшафтів. Крім того, територія є з'єднуючою Дніпровські ключові та сполучні території та південні території з переходом на територію Сумської області.

Дніпровська сполучна територія (73127 га) розглядається як субмеридіональний орографічно чітко виражений водно-болотно-лучно-лісовий екокоридор на межі Чернігівського Полісся з Прип'ятським Поліссям Білорусі та з Київським Поліссям (Розбудова ..., 1999; Карпенко, 2003). Долина Дніпра в усіх своїх ландшафтних складових є транзитною сполучною територією, що проходить із зони мішаних лісів Росії та Білорусі через широколистянолісову, лісостепову, степову зони України, формуючи відповідно цілісний меридіанний екокоридор. Ця територія охоплює долину Дніпра, яка являє собою територію з заплавленими озерами, мальовничими ландшафтами, що має достатньо збережені лісові масиви, найціннішими з яких є

розташовані на терасі Дніпра. Ця сполучна територія є частиною екомережі транскордонної ділянки басейну Дніпра (Шеляг-Сосонко и др., 2004). На придніпровській частині рослинний світ представлений комплексом заплавної рослинності (лучної, болотної, водної), ділянок лісів на боровій дніпровській терасі, окремими ділянками листяних лісів.

Сновсько-Удайська сполучна територія (257693 га) є об'єднуючою ланкою ключових територій, з півночі (запроектований Сновський природний заповідник) до півдня області (Ічнянський національний природний парк та долина р. Удай). Вона проходить по долині р. Снов, певний відрізок заплави, частково долини Десни та ряду її приток у центральній частині області, долину р. Удай. Тут представлені досить різноманітні природні комплекси і ландшафти (які презентують в меридіанному варіанті Чернігівської області). Ця територія також проходить через 3 сполучні території (Дніпровсько-Сновсько-Сіверську, Деснянську, Остерсько-Ічнянсько-Роменську), що формує об'єднуючу і цілісну систему.

Сновсько-Удайська сполучна територія є субмеридіональним водно-болотно-лучно-лісовим екокоридором, який пов'язує поліську та лісостепову частини Чернігівської області з подальшим переходом на територію Росії і Білорусі в північному напрямку, та Полтавської області в південному напрямку. На цій території знаходиться значна кількість гідрологічних, ботанічних заказників, пам'яток природи. переважно місцевого статусу, серед яких ряд об'єктів значної площі, які мають стабілізуючу та регулюючу роль.

Відновлювальна територія національного значення Замглай (19633 га) є територією одного з найбільших на Чернігівському Поліссі евтрофних болот, місцями мезотрофних комплексів у верхів'ях р. Замглай. Ця територія є староріччям р. Дніпра. Замглайський болотний комплекс (якщо не враховувати болота північних країн) за розмірами і збереженістю біорізноманіття – один з найбільших в Європі. А тому в перспективі на цій відновлювальній території, яку можна розглядати як осередок значного біорізноманіття, специфічності та натурності ландшафтів, може бути створений природний заповідник або національний природний парк (Шеляг-Сосонко и др., 2004). Ця територія може бути такою, що зв'язує Деснянські ключові території різного рівня та сполучні території з виходом на басейн верхнього Дніпра і на природні та заповідні території Республіки Білорусь.

Ландшафтно і ценотично болото є досить різноманітним, у цілому в ньому переважають болотна, лучна та прибережно-водна рослинність з рядом як типових для Полісся, так і рідкісних видів (понад 10 занесених до Червоної книги України та регіонально рідкісних видів судинних рослин) (Карпенко, 2003).

У минулому ця територія (болото «Замглай», Чумакові кар'єри) була місцем торфовидобутку, за її рахунок працював з 1960 року Замглайський торфобрикетний завод, який значно змінив ландшафти і гідрологічний режим навколишньої території. У зв'язку з закриттям цього підприємства і створенням на частині території торфорозробок ландшафтного заказника «Замглай» загальнодержавного значення загальною площею 4428 га слід розглядати цю територію як відновлювальну територію та проводити на ній моніторингові дослідження за станом і розвитком природних процесів (Природно-заповідний ..., 2002; Карпенко, 2003).

На територіях, складових екологічної мережі Чернігівської області, має бути забезпечено проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню або пошкодженню природних ландшафтів, природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України (Зелена книга ..., 1987), збереження видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, створення належних умов для їх розмноження у природних умовах та для розселення.

З метою наукового забезпечення виконання заходів з формування екомережі Чернігівської області передбачається проведення прикладних досліджень, спрямованих на розробку рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, у тому числі проведення оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найбільш ефективних заходів, що забезпечать збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних

комплексів та їх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля у межах екологічної мережі, створення відповідних баз даних.

ВИСНОВКИ

Реалізація програми формування екомережі Чернігівської області передбачає систему таких заходів: створення нових об'єктів природно-заповідного фонду на територіях, що відповідають умовам забезпечення охорони екосистем; збільшення площі земель, наданих у користування установам природно-заповідного фонду; збереження природних ландшафтів на ділянках, що мають історико-культурну та рекреаційну цінність; проведення заходів щодо створення та впорядкування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг водних об'єктів, берегових смуг водних шляхів і зон санітарної охорони; запровадження особливого режиму використання земель на ділянках витоку річок; формування системи транскордонних природоохоронних територій міжнародного значення; збільшення площі захисних лісових насаджень, створення поєдинок лісових смуг та залуження земель; консервація деградованих і забруднених земель з наступним їх частковим залісненням; збільшення площі лісів, типових для даного регіону.

Формування екомережі Чернігівської області забезпечить збереження і відтворення біологічного і ландшафтного різноманіття та сприятиме: дотриманню екологічної рівноваги на території Чернігівської області; створенню природних умов для життя і розвитку людини в екологічно збалансованому природному середовищі, запобіганню безповоротній втраті частини гено-, ценофонду, екосистем і ландшафтів Чернігівської області як частини півночі України; забезпеченню збалансованого та невиснажливого природокористування; розвитку ресурсної і рекреаційної бази для екотуризму, відпочинку та оздоровлення населення; ренатуралізації земельних угідь, що вилучаються із сільськогосподарського використання; посиленню узгодженості діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у вирішенні проблем екологічної безпеки Чернігівської області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Закон України від 21.09.2000 р. № 1989-III «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки».
- Закон України від 1989 р. № 1864-IV «Про екологічну мережу України».
- Зеленая книга Украинской ССР: Редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране растительные сообщества / Под общ. ред. Ю. Р. Шеляга-Сосонко. – К.: Наук. думка., 1987. – 216 с.
- Дадашева Т. Г., Карпенко Ю. О. Програма формування екомережі в Чернігівській області: загальні засади її побудови та роль в охороні біорізноманіття // Природничі науки на межі століть (До 70-річчя природничо-географічного факультету НДПУ): Матеріали наук.-практ. конф. – Ніжин, 2004. – С.28-29.
- Карпенко Ю. А. Роль экологической сети Черниговской области в формировании системы межгосударственных природоохранных территорий // Еврорегион «Днепр»: создание и развитие, проблемы и перспективы: Материалы Междунар. учредит. науч.-практ. конф. – Гомель: УО ГГУ им. Ф. Скорины, 2003. – С. 193-195.
- Природно-заповідний фонд Чернігівської області / Під заг. ред. Ю. О. Карпенка. – Чернігів, 2002. – 240 с.
- Прядко О. І. Ценотичне та флористичне різноманіття РЛП «Міжрічинський» (Чернігівська область) // Вісник Запорізького державного університету. Біологічні науки. – Запоріжжя, 2004. – № 1. – С. 190-195.
- Розбудова екомережі України / Під ред. Ю. Р. Шеляга-Сосонка. – К.: Програма розвитку ООН. Проект «Екомережі», 1999. – 127 с.
- Формування регіональних схем екомережі (методичні рекомендації) / За ред. Ю. Р. Шеляга-Сосонка. – К.: Фітосоціоцентр, 2004. – 71 с.
- Шеляг-Сосонко Ю. Р., Гродзинский М. Д., Романенко В. Д. Концепция, методы и критерии создания экосети Украины. – К.: Фитосоциоцентр, 2004. – 144 с.

Надійшла до редколегії 20.01.05